František Polanský s rodinou okolo roku 1895, zľava jeho vnuk František Malina (na kolenách), syn Karol, dcéra Ľudmila a manželka Johana.

Z dejín rodu Polanských vo Vysokej nad Kysucou

Karel J. Malina

MALINA, K. A Piece of a History of House of Polanský from Vysoká nad Kysucou. In *Archivonomiae Kisucensis prima domina*, *Terra Kisucensis*, 2019, VII, p. 33-44.
The author of the paper deals with dramatic fortunes of two representatives of Polanský's family. Both protagonists of a Moravian origin, who moved in the village, lived in unsettled times of an aggravated Magyarisation of the Slovak nation. They assimilated quite quickly with natives. Even in very difficult times, they took part with the oppressed and poverty-stricken Slovak nation. The Slovaks could always find a support in the authority of Polanský's family. Father František Polanský and his son Karol belonged to prominent representatives of a small local intelligentsia and they engaged in various areas of a social and public life in the village.

Key words: House of Polanský, Vysoká nad Kysucou, Revolution in 1918.

K a r e l J a n M a l i n a.

Na pozadí miestnych a regionálnych dobových súvislostí vyvstáva ako neprehliadnuteľný životný osud troch generácií rodiny Polanských vo Vysokej nad Kysucou (1867 – 1940), ktorý je v súčasnosti dávno neznámym a v obci ho okrem náhrobného pomníka na cintoríne už nič nepripomína. Obe hlavné osobnosti rodiny Polanských však ostávajú neodmysliteľne späté s dejinami obce.

František Polanský (29. 12. 1844 – 26. 12. 1914)

Narodil sa na Morave v blízkom Frenštáte pod Radhošťěm ako najstarší z dvanástich detí tkáčskeho majstra Jána Polanského. Aj jeho predkovia v piatich generáciách boli zapísaní vo frenštátskom tkáčskom cechu ako majstri. Františkov otec však už v čase nastupujúcej krízy ručného tkáčskeho remesla nedokázal udržať samostatnú živnosť. V roku 1850 sa s rodinou presťahoval na Hornú Bečvu, kde začal samostatne prevádzkovať farbiarske remeslo a drobný obchod. Keď aj v okolí Rožnova domáca tkáčska výroba dosiahla svoj vrchol a postupne začala upadať, hľadal Františkov otec práve na Kysuciach ešte na čas udržateľné podmienky pre svoje remeslo. V roku 1865 premiestnil svoju farbiarsku živnosť do Makova. Jeho rozhodnutie nepochybne súviselo s tým, že frenštátska cechová textilná produkcia mala tradične významný odbyt v Uhorsku. František Polanský sa vyučil za obchodníka vo Valašskom Meziříčí a po obchodnej praxi v Olomouci sa usadil v Makove, kde popri otcovej živnosti začal vykonávať samostatnú obchodnú činnosť.

V prenajatej chalupe zriadil obchod so strižným tovarom. Jeho súrodenci pre neho pracovali a zásobovali jeho obchod textilným tovarom z Moravy. Ale pretože sa ich životné podmienky neustále zhoršovali, Františkovi rodičia sa aj so všetkými jeho deviatimi súrodencami v rokoch 1870 – 1871 vysťahovali z Hornej Bečvy do Ameriky.

Polanský ako obchodne zdatný, sčítaný a skúsený „Moravčík" s nadpriemernou inteligenciou a sociálnymi zručnosťami sa v Makove a vo Vysokej veľmi skoro zžil s miestnymi obyvateľmi. Vo svojom obchode obzvlášť negramotným ľuďom často vypomáhal s vybavovaním písomností a mnohí ho tiež vyhľadávali, aby im pomohol svojimi osvedčenými znalosťami, radami a poskytovanými prostriedkami v bylinnej liečbe ľudí aj dobytka. V roku 1869 uzavrel manželstvo s Johanou Nečedovou (*1849 - †1923 vo Viedni), dcérou hájnika Bernarda Nečedu zo Zákopčia. Z ich deviatich detí sa dospelého veku dožili dvaja synovia a dve dcéry. V roku 1871 František Polanský zakúpil vo Vysokej na Šablaturovej sedliacku usadlosť s roľami, lúkou, pasienkami a lesom.[1] Od roku 1874 bol nepretržite zapisovaný v každoročne zostavovanom zozname virilistov obce a na základe virilného práva bol až do svojej smrti členom obecného výboru (zastupiteľstva). Od 90. rokov 19. storočia bol evidovaný medzi prvými piatimi najväčšími platcami priamej dane, ktorých väčšinou predstavovali najbohatší príslušníci miestnej židovskej pospolitosti.[2] Na Šablaturke vystaval nový dom a podľa Kálala bol Polanský v roku 1897 vo Vysokej jediným z kresťanov, kto mal okrem škôl a fary murované obydlie.[3] Narazil však na silnú konkurenčnú závisť židovských spoluobčanov, najmä keď chcel získať koncesiu na prevádzkovanie hostinskej a výčapnej živnosti. Aj keď spĺňal všetky potrebné predpoklady a podmienky na udelenie koncesie, márne sa o ňu usiloval celých štrnásť rokov. Opakovane o koncesiu žiadal, súdil sa, až nakoniec podal sťažnosť na najvyššiu inštanciu v krajine - na úrade kráľa v Pešti, odkiaľ bola jeho záležitosť vyšetrovaná. Výsledkom bolo udelenie koncesie, odstránenie a potrestanie niektorých úradníkov, ktorí porušovali svoje kompetencie.[4] Keď niekedy začiatkom 90. rokov 19. storočia bolo v Uhorsku vydané nariadenie pre obce, aby si obecné zastupiteľstva ustanovili znalca, ktorý bude zastávať funkciu dozorného orgánu pri porážkach dobytka, čo bolo podobné poslanie, aké mali v rakúskej časti monarchie zverolekári, členovia obecného výboru vo Vysokej do tohto úradu jednohlasne zvolili Polanského. Tým sa len potvrdzuje, že Polanský už dávno predtým praktikoval neodborne zastupujúcu a náhradnú formu zverolekárstva. V tej dobe v obci prevádzkovali svoju živnosť štyria židovskí mäsiari, ktorí si pevne držali svoje bezkonkurenčné postavenie. Polanskému jeho funkciu ako dozorcovi pri bitúnkoch a výseku neobyčajne znepríjemňovali a chceli ho tým prinútiť, aby z funkcie odstúpil. Z jeho dohľadu sa nakoniec vymanili tým, že v obci presadili voľbu ešte iného dozorcu z radov vlastnej židovskej komunity.[5]

1 MALINA, Karel J. *Rodina Polanských ve Vysoké nad Kysucou 1867-1940*. Rukopis nedokončenej práce v archíve autora.

2 Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Čadca (ďalej len ŠA ZA-By, pA CA), Notársky úrad vo Vysokej nad Kysucou, zápisnice obecného zastupiteľstva 1873 – 1914.

3 KÁLAL, Karel. O působení židů na Slovensku. In *Osvěta. Listy pro rozhled* v *umění, vědě a politice*, 1900, roč. 30, č. 3, s. 199.

4 Ref. 3, roč. 30, č. 4, s. 310; KÁLAL, Karel. *O kraji a lidu drátenickém*. In *Osvěta*, 1899, roč. 29, č. 8, s. 684.

5 KÁLAL, Karel. O působení židů na Slovensku. In *Osvěta*, 1900, roč. 30, č. 3, s. 201-202.

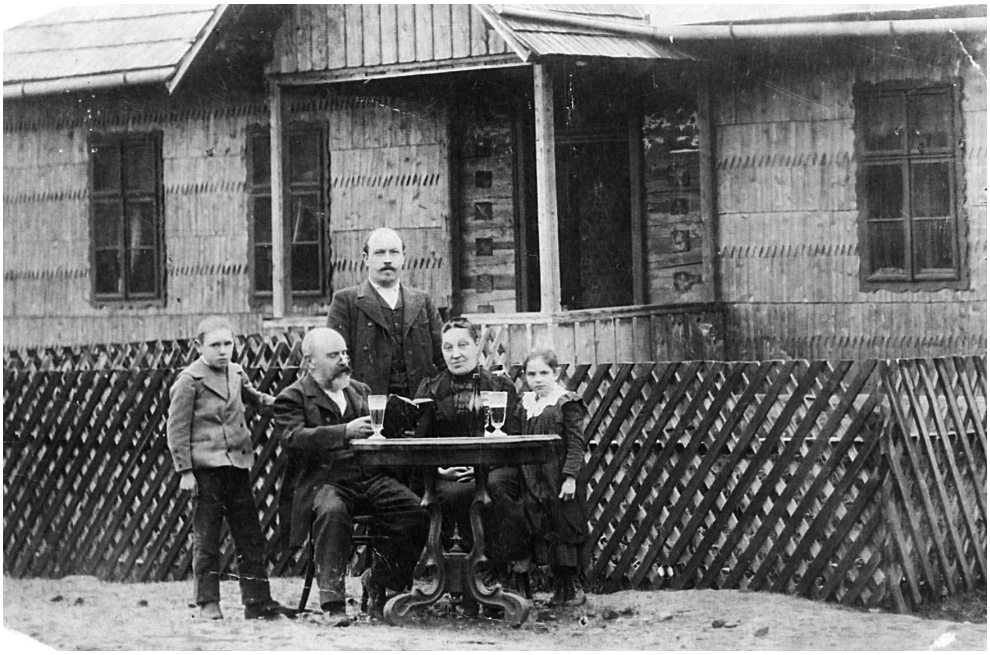

František Polanský s manželkou, so synom Karolom a deťmi syna Ľudovíta
pred domom Na Dobošovke okolo roku 1910.

Polanský ako jeden z najväčších spolumajiteľov urbára zastával tiež miesto popredného člena výboru bývalej urbárskej spoločnosti (obce). Urbárska obec, pretože obecná samospráva bola nemajetná, umožnila v roku 1908 svojím financovaním stavbu obecného domu a tiež významne podporila v obci aj vybudovanie železničnej trate Čadca – Makov zakúpením kmeňových účastín tejto železnice za prostriedky, získané predajom urbárskeho lesa.[6] V roku 1881 sa Polanský nachádza aj medzi zakladajúcimi členmi dobrovoľného hasičského zboru a pôsobil ako jeden z jeho popredných činovníkov.[7] Bol spoločensky pevne zakotveným a aktívnym občanom v obci a verejne vystupoval ako skúsený a energický človek. Podobne sa prejavil aj ako dopisovateľ do dobovej slovenskej tlače. V nej sú napr. publikované jeho listy a reakcie ohľadom hospodárenia spoločenstva bývalých urbarialistov vo Vysokej[8] či sporov s miestnym duchovným správcom Antonom Zatkovičom pri riadení a financovaní zdĺhavých stavebných úprav farského kostola v rokoch 1899 – 1901. Zatkovič Polanského a s ním ďalších členov komisie, ktorú obec zvolila a poverila dojednávaním a riadením týchto prác, označil za liberálov,[9] tzn. za prívržencov vládnych uhorských liberálnych politických strán, zameraných hospodársky i národne protislovensky a proticirkevne. Polanský v odpovedi uviedol fakty na svoju obranu a okrem iného napísal: *„Ja, čítajúc osvedčenie toto, smial som sa.*

6 Obecný úrad Vysoká nad Kysucou, Pamätná kniha obce Vysoká nad Kysucou 1, s. 11, 26.
7 GAJDIČIAR, I. (zost.). *Vysoká nad Kysucou*. Vysoká nad Kysucou : Obec Vysoká nad Kysucou, 2014, s. 324.
8 *Ľudové noviny pre kresťanský a slovenský ľud*, 4. 7. 1902, roč. 6, č. 28, s. 227-228.
9 *Kresťan. Politické a spoločenské katolícke noviny*, 30. 3. 1901, roč. 8, č. 13, s. 10-11.

Tak detsky bolo písané, vp. farár – duchovný číro-čisto slovenského ľudu – tak hroznou slovenčinou, v takom biednom slohu písaným osvedčením zjavil sa pred svetom, …" a nakoniec dodal: *„…staviam do výhľadu vydanie spisku, v ktorom širšie objasním svoje stanovisko vzhľadom na naše pomery.*"[10]

Dňa 14. augusta 1897 sa u Polanského v hostinci pri svojej ceste z Makova zastavil a prenocoval český učiteľ Karel Kálal (1860 – 1930), ktorý počas učiteľského pôsobenia vo Frenštáte pod Radhoštěm v rokoch 1885 – 1904 celkovo päťkrát zavítal na horné Kysuce a počas svojich každoročných ciest sa postupne zoznamoval aj s ďalšími slovenskými krajmi. Jeho túžba spoznať Kysuce vychádzala zo spomienok na detstvo, ktoré prežil v južných Čechách, keď na neho silno zapôsobili pravidelné návštevy kysuckých drotárov a ich rozprávanie o domovine. Na druhý deň, keď Kálal pokračoval v ceste do Veľkého Rovného, Polanský svojho hosťa vyprevadil až do osady Jedľovník, kde ho zaviedol do kaplnky a domu najzámožnejšieho z kysuckých drotárov Jozefa Krutošíka. V tej dobe bol už Kálal hlavným predstaviteľom českého slovakofilského hnutia, ktorý ako publicista a vzápätí aj ako prozaik propagoval česko-slovenskú vzájomnosť, organizoval kultúrnu spoluprácu medzi Čechmi a maďarizáciou ohrozenými Slovákmi a vydával viacero popularizačných prác o Slovensku. V Polanskom, ako často uvádzal, našiel neobyčajne skúseného a cenného informátora. Práve v roku 1897 Kálal začal uverejňovať svoje príspevky o Slovensku v pražskej revue Osveta. V mnohých týchto Kálalových zásadných časopiseckých statiach, ktoré sú zároveň zo súčasného pohľadu zaujímavým dobovým dokumentom o živote v Makove a Vysokej, zaujíma Polanský veľmi svojbytnú pozíciu. V obsiahlej štúdii *O maďarizácii Slovenska* (1898) ho Kálal iba v krátkom odseku označil za národovca a zástancu úbohého drotárskeho ľudu.[11] V kapitole *O kraji a lidu drátenickém* (1899)[12] mohol zapísať vďaka Polanskému početné poznatky z Vysokej a v článku *O působení židů na Slovensku* (1900)[13] napísal, že ponosy na židov počúval na Slovensku vždy, ale nikdy ich postavenie tak dobre nepochopil, ako práve v drotárskom kraji, v Makove či Vysokej.[14] Bolo pochopiteľné, že v tomto veľmi obsažnom texte miestnych židovských občanov z rozsiahleho príbuzenstva rodín Hochfelderovcov, predstavených z negatívneho pohľadu, uviedol pod zmeneným priezviskom Rosenzweig a Polanského ako spoľahlivého informátora pod krycím menom Kopecký. Kálal si bol plne vedomý, že článok uverejnil v čase prebiehajúcej hilsneriády, ktorá bola najväčším a až hysterickým prepuknutím antisemitizmu na českom území, a preto sa súčasne od antisemitizmu osobne dištancoval a uviedol, že českí židia vo svojej tlači sami *„žalují na uherské židy jakožto pomahače maďarských šovinistů v utlačování Slováků"*.

Na Kálalov podnet na prelome rokov 1899 – 1900 dostal Polanský poštou celkovo tri objemné zásielky českých kníh a starých kalendárov, určených pre miestnych drotárov, ktoré zhromaždil a do Vysokej odoslal Kálalov najhorlivejší spolupracovník v československej vzájomnosti, učiteľ Karel Drahorád (1856 – 1901) z Českej

10 *Ľudové noviny*, 26. 4. 1901, roč. 5, č. 18, s. 175.
11 *Osvěta*, 1898, roč. 28, č. 10, s. 882.
12 Ref. 11, 1899, roč. 29, č. 8, s. 677-687, č. 10, s. 869-878.
13 Ref. 11, 1900, roč. 30, č. 3, s. 197-202, č. 4, s. 303-313.
14 Ref. 11, 1900, roč. 30, č. 3, s. 198.

Skalice. Polanský v liste Kálalovi napísal : „*Keď naši drotári videli a sa dozvedeli o knihách, pol dediny bolo na nohách a každý chcel dačo uloviť. Keby ich neznámy pozorovateľ pozoroval, myslel by, že Boh vie ako je ten ľud zaujatý za čítanie kníh, ale aby naložil sám pár groší na knihy lebo časopisek, to nedaj Bože. Je neviem, ako môže človek takto v úplnej nevedomosti hlivieť, prikladne otázny Krutošík, čo tú kaplu má. ... v celém dome ani len teho kalendára nenájde.*“[15]

Počas prázdnin v roku 1901 za poznaním kysuckých ľudových piesní vycestoval a v hostinci u Polanského sa zdržiaval významný moravský hudobný pedagóg a svetovo uznávaný hudobný skladateľ Leoš Janáček. Výsledkom jeho zberateľskej cesty boli predovšetkým záznamy viachlasných ľudových piesní z Veľkého Rovného, ktoré sa pre neho stali mimoriadnym objavom a podnetnou záležitosťou tak v jeho teoretických štúdiách, ako aj kompozičnej tvorbe.[16]

Kálal svoj obsiahly faktografický a dokumentárny materiál začal spracovávať aj do knižných publikácií o Slovensku, ktoré mali veľmi naliehavý a propagačný charakter, vyplývajúci z jeho zanieteného presvedčenia, že česká verejnosť sa musí čo najdôvernejšie oboznámiť so situáciou na Slovensku. V knihách – *Na krásném Slovensku* (1903), *Jděte na Slovensko* (1904) a *Slovensko a Slováci* (1905) – v súvislosti s kysuckým regiónom predstavil Polanského nielen ako svojho informátora a sprievodcu, ale dokonca ho menovite a adresne odporúča českým turistom ako zodpovedného muža, na ktorého by sa mohli osobne aj písomne obracať so svojimi žiadosťami o rady, informácie a poučenie.[17] Polanský sa tak stával ešte potenciálnejším spolupracovníkom v Kálalom propagovanom nadväzovaní česko-slovenských stykov a vzájomnosti, než akým bol v iba niekoľkokrát vykonanej distribúcii českých kníh na Vysokú.

Odhliadnuc od charakteristík Polanského v Kálalovej publicistike, je veľmi ťažké definovať jeho skutočnú pozíciu, najmä čo sa týka jeho slovenského národovectva, pretože iné doklady s dostatočnou výpovednou hodnotou sa nezachovali, alebo nie sú známe. Podľa svedectva pamätníkov sa Polanský v tomto smere vyznačoval tým, že nemal rád slovenských odrodilcov, tzv. maďarónov, a naopak rád s veľkou pohostinnosťou vo svojom hostinci privítal a prijímal osoby z radov proslovensky orientovanej inteligencie.[18] Avšak je nutné predpokladať, že aj keď mal Polanský ako jeden z popredných virilistov v obci pevné spoločenské, ekonomicky podmienené postavenie, otvorene a rýdzo ako slovenský národovec vystupovať nemohol. Dobovo výrečným je príklad jediného kresťanského krčmára Bukovana v Rakovej, ktorému za jeho podporu opozičnej uhorskej ľudovej strany pri voľbách do uhorského snemu bol v roku 1897 na základe rozkazu hlavného slúžneho uzavretý hostinec.[19]

15 Literární archiv Památníku národního písemnictví (ďalej len LA PNP) Praha, fond Karel Kálal, list Fr. Polanského K. Kálalovi z 20. 1. 1900.

16 PROCHÁZKOVÁ, Jarmila. *Janáčkovy* záznamy *hudebního* a *tanečního folkloru I. Komentáře*. Etnologický ústav AV ČR – Doplněk, Brno 2006, s. 219-224. ELSCHEK, Oskár. Leoš Janáček a kysucké ľudové piesne. In *Studie o Těšínsku*, 1989, roč. 14, s. 11-16.

17 KÁLAL, Karel. *Na krásném Slovensku*. Praha : Jos. R. Vilímek, 1903, s. 12-13; Úkol našich spisovatelů a umělců v československé vzájemnosti. In *Slovanský přehled*, 1903-1904, roč. 6, č. 2, s. 50; *Jděte na Slovensko!* Praha : Josef F. Svoboda, 1904, s. 25, 47; *Slovensko a Slováci*. Praha : F. Šimáček, 1905, s. 9, 17, 23.

18 Informoval Štefan Gažák (1900-1994), Vysoká nad Kysucou č. 424, 7. 9. 1993 zaznamenal autor.

19 *Kresťan. Politické a spoločenské katolícke noviny*, 31. 1. 1897, roč. 4, č. 5, s. 8.

Panslávom, tzn. nepriateľom uhorského štátu s protimaďarskými prejavmi, mohol byť za určitých okolností označený ktokoľvek, kto napr. bol len odoberateľom, čitateľom a rozširovateľom českých alebo slovenských časopisov. Ak bol Polanský menovite a adresne zmieňovaný v publicistike uhorskými úradmi sledovaného Kálala a do roku 1918 došlo aj k takýmto prípadom, keď českí turisti inšpirovaní čítaním Kálala a s kálalovskou literatúrou v ruke prichádzali na horné Kysuce a hneď po prekročení hranice ich zatkli žandári, pomaďarčené úrady ich vyšetrovali pre podozrenie z panslávskej agitácie a následne ich vyhostili späť za hranicu,[20] potom aj samotný Polanský nepochybne mohol byť z panslavizmu obvinený kedykoľvek. Záležalo len na vôli a aktivite miestnych a regionálnych priamych strážcov maďarizácie.

Karol Polanský

Karol Polanský
(14. 3. 1878 – 23. 11. 1918)

Karol Polanský prevzal obchod a hospodárstvo po svojom otcovi. Narukoval na front svetovej vojny. Po ťažkom zranení na balkánskom fronte sa vrátil domov a počas zdravotnej dovolenky došlo k štátnemu prevratu. Polanský s manželkou a štyrmi deťmi v tom čase býval v drevenom dome označovanom Na Dobošovke, ktorý si na starobu nechal postaviť jeho otec František Polanský (na jeho mieste v súčasnosti stojí dom č. 423). Správa o vyhlásení česko-slovenského štátu vyvolala nadšenie, ktoré však tak ako všade na Slovensku aj vo Vysokej vzápätí vystriedali nepokoje a výtržnosti, vznikajúce viac zo sociálneho ako národného vrenia medzi ľuďmi, ktorí počas vojny neobyčajne trpeli. Od nedele 3. novembra 1918 prebiehala po celých horných Kysuciach obrovská vlna nepokojov,[21] keď ľudia pod vedením demobilizovaných vojakov a navrátilcov z frontu (na Vysokej to boli Juraj Mlakyta, Štefan Zajac a Jozef Cedzo[22]) začali rabovať obchody a krčmy, väčšinou majetky židovských spoluobčanov, ktorí pred týmito útokmi hľadali útočisko v najbližších mestách a na priľahlom moravskom území.[23] Majetok Polanského zostal nedotknutý, avšak z tej doby neexistujú informácie o staršom dome Polanských Na Šablaturke.

20 Podľa inak neoznačeného novinového výstrižku z Kálalovej pozostalosti s vpísaným dátumom 22. 8. 1909. LA PNP Praha, fond Karel Kálal, výstřižky: recenze na díla Karla Kálala z let 1901-1932, č. p. 111/55.

21 MEDVECKÝ, Karol A. *Slovenský prevrat III*. Bratislava : 1930, s. 4-15.

22 Informovali: Štefan Gažák (1900 – 1994), Vysoká nad Kysucou č. 424, 7. 9. 1993 zaznamenal autor; Jozef Mlakyta (1929 – 2010), Vysoká nad Kysucou, 19. 5. 1997 zaznamenal autor.

23 *Svobodný lid. Pokrokový týdeník valašský*. 9. 11. 1918, roč. 1, č. 1, s. 3.

Dňa 5. novembra prišli vlakom do Vysokej udalosťami spočiatku zneistení maďarskí žandári s čadčianskou pohraničnou finančnou strážou. Pri ozbrojenom zásahu zranili niekoľko miestnych občanov a z ľudí, ktorí práve pod vedením Juraja Mlakytu rabovali v krčme Arnolda Hochfeldera, na mieste zastrelili Máriu Šurlákovú.[24]

Keďže tieto nepokoje vyvolávali za moravskou hranicou veľké obavy, v rovnaký deň sa do Makova a Vysokej dostavil JUC Ludvík Dorňák z Veľkých Karlovic. V oboch obciach kontaktoval predných miestnych občanov, ktorí z jeho iniciatívy zosadili starých a zvolili nových richtárov a súčasne vytvorili národné výbory, ktoré mali mať dozor nad úradom bývalého obecného zastupiteľstva a vlastnou bezpečnostnou strážou mali v obci zabezpečiť verejný poriadok. Z Vysokej o tom Dorňák odoslal oznamujúci písomnú správu Slovenskej národnej rade v Turč. Sv. Martine. Jeho list súčasne s ním podpísal ako predseda Národného výboru na Vysokej farár Anton Zatkovič.[25] O činnosti Národného výboru vo Vysokej, o jeho členoch a aké funkcie v ňom zastávali sa nezachovali žiadne informácie. Podľa ďalších dokladov však v skutočnosti pozíciu predsedu Národného výboru zastával Karol Polanský, ktorého v tejto funkcii evidoval jeden z registrov miestnych národných rád v martinskej centrále Slovenskej národnej rady.[26] Až 8. novembra vydala ústredná martinská SNR po Martinskej deklarácii z 30. 10. 1918 druhý najvýznamnejší dokument tzv. Ohlas SNR k bratom Slovákom, v ktorom vyzývala na vytváranie miestnych národných rád, ktoré by koordinovali správu obcí s ňou samotnou. V rozpore so svojím vyhlásením v Martinskej deklarácii, ktorým zbavovala uhorskú vládu právomoci nad Slovenskom, pod pražským vplyvom čs. zákona z 28. 10. 1918, teraz štátnu uhorskú administratívu legalizovala a zachovala. Slovenské miestne národné rady a výbory tým boli na rozdiel od národných výborov v českých krajinách uvrhnuté do oveľa zložitejšej až dramatickej situácie, pretože uhorský štátny aparát na Slovensku zostával až na malé výnimky verný novej Károlyiho maďarskej vláde.[27]

Počas prvej polovice novembra 1918 pre oblasť horných Kysúc vďaka dočasnej prítomnosti českého vojska v Čadci, ktoré obmedzilo pôsobnosť slúžnovského úradu, maďarského žandárstva a finančnej stráže, bol vytvorený reálny predpoklad k usporiadaniu tunajších pomerov v záujme nového štátu.[28] České vojsko zložené z dobrovoľníkov súčasne obsadilo západné Slovensko a celé Považie po Žilinu a Vrútky.[29] O činnosti Polanského, predsedu Národného výboru vo Vysokej, sa zachovali len nesúvislé, torzovité údaje. V prvej polovici novembra mal byť v Čadci ustálený aj okresný národný výbor, do ktorého bol Polanský delegovaný. Polanský s ďalším neznámym členom tohto výboru sa osobne podieľali na zakladaní národných výborov v ďalších

24 Matričný úrad Vysoká nad Kysucou, úmrtná matrika, 1918, fol. 208, p. č. 108. Informovali: Mária Lučanová (1910 – 2001), Vysoká nad Kysucou č. 381, 6. 7. 1995 zaznamenal autor, Jozef Mlakyta (1929 – 2010), Vysoká nad Kysucou, 19. 5. 1997 zaznamenal autor.

25 Slovenský národný archív Bratislava (ďalej len SNA BA), fond I. SNR 1918, šk. 1, i. č. 3.

26 Ref. 25, šk. 2, i. č. 8, zložka Person.

27 HRONSKÝ, Marián. *Slovensko na rázcestí. Slovenské národné rady a gardy v r. 1918*. Košice : Východoslovenské nakladateľstvo, 1976, s. 121-127.

28 MATTER, Rudolf – LACKO, Ján. *Historia prievratu*. In *Kultúrny vývoj Kysúc (horných) v rokoch 1918 - 1928*. Čadca : Propagačná komisia poriadateľského sboru jubilárnych slávností v Čadci, 1928, s. 7-10.

29 HRONSKÝ, Marián. *Priebeh vojenského obsadzovania Slovenska československým vojskom od novembra 1918 do januára 1919*. In *Historický časopis*, 1984, 32, č. 5, s. 735-736, 738-739.

hornokysuckých obciach.[30] Polanský s vysockým richtárom Bugalom ešte 14. novembra spoločne a neohrozene uskutočnili cestu z Vysokej do Turčianskeho Sv. Martina, kde hodlali priamo v úradovni ústrednej SNR získať potrebné smernice na riadenie obce.[31] Podpísaním tzv. belehradského prímeria s maďarskou Károlyiho vládou 13. novembra sa Dohoda dopustila istých politických chýb. Maďarská vláda ich interpretovala ako uznanie princípu integrity historického Uhorska, a preto, aby ešte pred rozhodnutím mierovej konferencie zabezpečila svoje pozície, začala aktívnu a agresívnu fázu zápasu o Slovensko proti česko-slovenskému zjednoteniu. V polovici novembra maďarské vojsko vykonalo úspešný zásah na slovenskom území a keď sa zmocnilo Žiliny, ustúpila pred ním aj česká jednotka z Čadce. Dňa 19. novembra sa do Čadce vrátili ujdení maďarskí žandári, financi a hlavný slúžny Schwarzer s príslušníkmi starého uhorského administratívneho aparátu, ktorí rozpustili miestnu slovenskú národnú radu.[32] Napätá atmosféra, vyvolaná návratom starých štruktúr maďarskej moci, sa z Čadce preniesla aj do ostatných hornokysuckých obcí. Polanský 21. novembra zabránil prednostovi železničnej stanice vo Vysokej Jánovi Pokornému a traťmajstrovi Meškovi vydať železničný materiál Maďarom. V tejto záležitosti sa angažoval aj hlavný slúžny Schwarzer, ktorého príkaz, aby sa železničnou drezinou dostavil k nemu do Čadce, Polanský neuposlúchol.[33] Je potrebné poznamenať, že ochrana a zadržanie potravinových a iných zásob pred ich vývozom do Maďarska, patrili vtedy k najúspešnejšej činnosti národných výborov a rád.

Dom Polanských Na Šablaturke s hostincom dcéry Karla Polanského Márie Tkadlecovej a s poštovým úradom v 20. – 30. rokoch. Vo dverách stojí vedúca pošty vdova po Karlovi Polanskom Marie Polanská (1881 – 1955), vydatá Lhotská.

30 *Ľudová politika. Denník čsl. strany ľudovej*, 30. 9. 1928, roč. 4, č. 220, s. 4.

31 KOLUCHOVÁ-MALINOVÁ, Anděla. Rodinná kronika – Rod Polanských, s. 7. Rukopis v archíve autora.

32 KRAJČOVIČ, Milan. Károlyiho vláda v Maďarsku a jej vzťah k Slovensku. In *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Zborník referátov z konferencie v Michalovciach 14. – 15. 6. 1994*. Martin : 1995, s. 32-42. HRONSKÝ, ref. 29, s. 740; JEŽEK, Zdeněk. *Boj o Slovensko v letech 1918 – 1919*. Praha : 1928, s. 56-57; MATTER – LACKO, ref. 28, s. 10-11.

33 Slovenská národná knižnica v Martine – Literárny archív, Slovenská odbočka Národní rady čsl., sign. 94U1, list Márie Lhotskej-Polanskej Slovenskej odbočke NR česko-slovenskej z 31. 7. 1922.

Maďarské vojsko, ktoré malo východiskové postavenie v Žiline, začalo podnikať tvrdé represálie nielen proti revoltujúcemu obyvateľstvu, ale aj proti členom národných výborov ktorí sa angažovali v prospech čs. štátu. Dňa 23. novembra sa do Vysokej dostavil MUDr. Max Fabrický, obvodný lekár z Turzovky, ktorý richtárovi Bugalovi nariadil pripraviť ubytovanie pre maďarských vojakov.[34] Popoludní bol z Čadce vypravený vojenský pancierový vlak so strojnými puškami. Jeho osádku tvorili zmiešane maďarskí vojaci a financi, ktorým velil nadporučík 9. honvédskeho pluku. Medzi ozbrojencami boli rozpoznaní žandár Kondor, prednosta železničnej stanice v Čadci, a medzi maskovanými maďarskými vojakmi dobrovoľníkmi synovia niektorých židovských obyvateľov z Vysokej. Jednotka sledovala určitý cieľ a riadila sa podľa plánov, ktoré museli byť niekým vopred dôkladne pripravené. Vo Vysokej vlak zastavil naproti domu Polanských Na Dobošovke, časť vojakov vtrhla do domu a ostatní dom obkľúčili. Vojaci zadržali Polanského, podrobili ho výsluchu, fyzickému týraniu a zabavili u neho všetky písomnosti a peňažnú hotovosť. Popri veliacom dôstojníkovi ako vedúci účastník zásahu zohral dôležitú úlohu aj Dr. Fabrický. Predvolanému richtárovi Bugalovi oznámili, že 32 Slovákov z okolitého kraja je odsúdených na smrť zastrelením a štyria obesením. Ďalším hľadaným osobám z Vysokej sa podarilo včas utiecť. Vojaci omylom zatkli a do domu Polanských predviedli Jána Baričáka a večer priviedli zo Šatiny zadržaného Jozefa Cedza. Po jeho výsluchu nadporučík vyhlásil, že Polanského a Cedza odsúdili pre vzburu a rabovanie na trest smrti zastrelením. Jána Baričáka, za ktorého sa zaručil Dr. Fabrický, prepustili. Polanský sa dovolával riadneho súdu a keď videl, že Baričáka na príhovor Fabrického púšťajú domov s podmienkou, že v nedeľu musí pred kostolom ľudí čakať a vyhrážať im zastrelením, ak budú ďalej rabovať, premožený plačom svojich detí a manželky, ktoré vojaci násilím pažbami pušiek zatlačili do kuchyne, vrhol sa k nohám Dr. Fabrického a prosil ho, aby sa za neho tiež zaručil a zachránil mu život. Fabrický ho však tri razy kopol so slovami : „*Ty si pansláv, tvoj otec bol panslávom a ty musíš, ty slovenská sviňa, zdochnúť !*“ Cedza a Polanského vojaci vyvliekli z domu a pozdĺž záhrady Polanských ich odviedli k trati, kde ich postavili na miesto, kde dopadalo svetlo z vlaku, a zastrelili ich.[35] Tragická smrť Polanského ťažko a trvalo poznamenala jeho pozostalú rodinu.

V nasledujúcom týždni členovia Národného zhromaždenia, ktorí vykonávali prieskumnú cestu po Slovensku, vo svojej správe uviedli, že slovenské obyvateľstvo z okolia Čadce naliehavo žiada vrchné veliteľstvo česko-slovenského vojska, aby obsadilo kraj a zabránilo tak poprave uvedomelých Slovákov, ktorého sa dopúšťa hlavný slúžny Schwarzer a nájomca veľkostatku Grün za pomoci najatých maďarských vojsk zo Žiliny.[36] Maďarským vojskom bol 24. novembra zatknutý a týraný kaplán Jozef Kostolný z Rakovej.[37] Predseda národnej rady v Turzovke, farár Karol Točík

34 Ref. 30.

35 Ref. 33; *Národní listy*, 29. 11.1918, roč. 58, č. 144, s. 1; *Svobodný lid*, 30. 11. 1918, roč. 1, č. 4, s. 4; *Ľudová politika*, 29. 5. 1927, roč. 3, s. 5; MATTER – LACKO, ref. 28, s. 11-12; osobné svedectvo Marie Tkadlecová -Polanská z roku 1962, rukopis záznamu vyhotoveného Andělou Koluchovou-Malinovou v archíve autora; tiež informoval Štefan Gažák (1900 – 1994), Vysoká nad Kysucou č. 424, 7. 9. 1993 zaznamenal autor.

36 HRONSKÝ, ref. 27, s. 74n; *České slovo*, 30. 11. 1918, roč. 10, č. 42, s. 4.

37 *Ostravský deník*, 14. 12. 1918, roč. 18, č. 286, s. 2-3; MEDVECKÝ, Karol. *Slovenský prevrat II.*, s. 72.

aj s kaplánom Pokorným museli pred vyhrážkami Dr. Fabrického utiecť na Moravu. Tam podali o jeho činnosti správu a následne koncom novembra 1918 bol vyslanou jednotkou českého vojska do Turzovky Dr. Fabrický ako jediný z účastníkov krvavej represálie vo Vysokej zatknutý.[38]

Situácia na Slovensku bola vtedy natoľko vážna, že česko-slovenská vláda musela vyvinúť silnú politicko-diplomatickú aktivitu doma aj v zahraničí. Z poverenia najvyššieho veliteľstva Spojencov bola 3. decembra 1918 maďarskej vláde odovzdaná nóta, potvrdzujúca suverenitu a zvrchovanosť ČSR na Slovensku. Česko-slovenské vojsko bolo Dohodou uznané za vojsko spojenecké a preto bolo aj oprávnené obsadiť slovenské územie. Naproti tomu maďarská vláda od tohto okamihu bola povinná svoje vojsko zo slovenského územia odvolať. V súvislosti so zatknutím Dr. Fabrického priniesla správu o vražde Polanského väčšina dobových českých novín.[39] Podrobnejšie informácie o zásahu maďarského vojska vo Vysokej sa objavujú 29. – 30. novembra iba v brnenských Lidových novinách a vo vsetínskom týždenníku Svobodný lid.[40] Do slovenskej tlače sa zmienka o smrti Polanského dostala len veľmi sporadicky.[41] Internovaný Dr. Fabrický so skupinou dvadsiatich maďarónov, zajatých pre vážne prečiny proti česko-slovenskému štátu, bol dopravený do Uherského Hradišťa[42], odkiaľ bol zrejme úradom prokurátora za neznámych a údajne podozrivých okolností prepustený.[43] Ani úrad štátneho zastupiteľstva v Trenčíne prípad vraždy Polanského náležite nevyšetril a preto ani zo známych osôb, ktoré sa tejto represálie zúčastnili, nikto nebol trestne stíhaný.[44] Plne usvedčujúce svedectvo proti nim sa údajne nepodarilo získať z prostého dôvodu: Ľ*udia na Kysuciach ešte stále doslova v domnienke, že sa vraj Maďari vrátia, báli sa vypovedať*.[45] Niet divu, pretože v máji 1919 došlo k novému maďarskému vpádu na Slovensko a Česko-slovensko sa tak ocitlo v pravidelnej vojne s Maďarskom.

Žurnalista a spisovateľ Josef Ležák, ktorý krátko po tragédii vo Vysokej osobne navštívil vdovu Polanskú[46], v roku 1920 napísal a v Holešove vydal divadelnú hru v troch dejstvách pre ochotníkov pod názvom *Slovenské martýrium p*ře*d osvobozením*.

38 *Ľudová politika*, 29. 5. 1927, roč. 3, s. 5; Státní okresní archiv Vsetín, fond ONV Vsetín, 1918, strojopis konceptu novinového článku JUDr. Kořínka *Bestiální vražda*, s. 5.

39 *Haná*, 28. 11. 1918, roč. 10, č. 211, s. 3; *Lidové noviny*, 29. 11. 1918, roč. 26, č. 328, s. 2; *Národní listy*, 29. 11. 1918, roč. 58, č. 144, s. 1; *Ostravský deník*, 29. 11. 1918, roč. 18, č. 273, s. 3; *Večerní České slovo*, 29. 11. 1918, roč.10, č. 26, s. 2; *České slovo*, 30. 11. 1918, roč. 10, č. 42, s. 4; 11. 12. 1918, č. 51, s. 2; *Noviny zpod Radhoště*, 30. 11. 1918, roč. 20, č. 49, s. 4; 7. 12. 1918, č. 50, s. 3; *Pozor*, 30. 11. 1918, roč. 25, č. 279, s. 1, 4. 12. 1918, č. 279, s. 1; *Přerovský obzor*, 30. 11. 1918, roč. 9, č. 332, s. 1; *Hlas lidu*, 2. 12. 1918, roč. 13, č. 18, s. 3; *Moravskoslezský deník*, 3. 12. 1918, roč. 18/1, č. 334, s. 1; *Lidové noviny*, 4. 12. 1918, roč. 26, č. 333, s. 2; *Moravské noviny*, 4. 12. 1918, roč. 39, č. 289, s. 3; *Rovnost*, 4. 12. 1918, roč. 34, č. 332, s. 1.

40 *Lidové noviny*, 29. 11. 1918, roč. 26, č. 328, s. 2; *Svobodný lid*, 30. 11. 1918, roč. 1, č. 4, s. 4.

41 *Slovenský týždenník*, 6. 12. 1918, roč. 16, č. 49, s. 4.

42 Vojenský historický archiv Praha, fond VS Schöbl 1918, podací protokol I 1918 spravodajského oddelenia, p. č. 113. Národná rada v Turzovke požiadala ministerstvo zdravotníctva, aby voľba obvodného lekára dr. Fabrického, ktorý sa politicky ťažko kompromitoval, bola zrušená a na jeho miesto bol potvrdený dr. Adolf Staneček. SNA BA, Expozitúra ministerstva zdravotníctva, sign. Turzovka, 45/19, šk. 31.

43 *Ľudová politika*, 29. 5. 1927, roč. 3, s. 5; 30. 9. 1928, roč. 4, č. 220, s. 4; *Ľudový chýrnik*, 7. 10. 1928, roč. 3, č. 41, s. 7; *Národní listy*, 10. 10. 1928, roč. 68, č. 281, s. 3.

44 Ref. 33; ŠA ZA-By, pA CA, Okresný úrad v Čadci, č. sp. 1419/28 prez.

45 Ref. 43.

46 *Zájmy venkova. Časopis pro lid venkovský*. 28. 5. 1919, roč. 1, č. 11, s. 2-3.

Venoval ju Karlovi Kálalovi a pamiatke Karla Polanského so slovami: "*Nesoudí-li se taková zvěrstva nyní, ať soudí aspoň historie.*"[47] Keď Leoš Janáček na Hukvaldoch 24. júla 1925 znovu počul od podomového obchodníka z Turzovky o smrti Polanského, do svojho zápisníka si zapísal: *„... Jako Krista ho ukřižovali, ubili! Je to už vyšetřeno*."[48] Prípad Polanského sa vrátil na stránky slovenskej a českej tlače opäť v rokoch 1927 – 1928[49] v súvislosti s Dr. Fabrickým, ktorý sa na sklonku roku 1925 po niekoľkoročnom pobyte v Maďarsku[50] vrátil späť na Slovensko a dva roky sa usiloval získať miesto lekára v štátnej službe. A. Botek pod krycím menom Vysočan uverejnil 29. mája 1927 v denníku Čs. strany ľudovej na Slovensku Ľudová politika rozsiahly článok *Ako a komu pomáhajú Hlinkovci* o účasti Dr. Fabrického v ozbrojenom zásahu počas prevratu vo Vysokej s cieľom vyvolať politickú aféru a diskreditovať nových ministrov čs. vlády z Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, ministra unifikácie Dr. Gažíka, rodáka z Turzovky, a ministra zdravotníctva Dr. Tisa, u ktorých Fabrický údajne našiel zastanie a pomoc.[51] Dr. Fabrický pôsobil od roku 1927 až do svojej smrti v roku 1930 v okresnej nemocničnej poisťovni v Nitre.[52] Údaje o prípade Polanského vrátane jeho osobnej fotografie A. Botek poskytol K. A. Medveckému, ktorý ich zaradil do svojho impozantného štvorzväzkového dokumentárneho diela Slovenský prevrat (1930 – 1931).[53] Na základe textu z 2. zväzku Slovenského prevratu autorka Slovenského rozhlasu Bratislava Mirka Čerňanská o Karolovi Polanskom spracovala pôsobivé dramatické pásmo pod názvom *Odvtedy hovoríme Naša vlasť. Pásmo o vzniku ČSR*, ktoré bolo na stanici Bratislava odvysielané 12. marca 1971 v rámci vysielania pre školy – pre 5. ročník.[54]

Tragický príbeh Karla Polanského z Vysokej svojou publicitou nadobúdal podobu v súčasnosti už zabudnutého a neznámeho symbolu dovŕšenia slovenskej národnej drámy počas prevratu po vyhlásení česko-slovenského štátu v roku 1918.

Hrob Polanských na cintoríne vo Vysokej nad Kysucou.

47 LEŽÁK, Josef: *Slovenské martýrium před osvobozením. Tragédie o třech dějstvích*. Vlastním nákladem, Všetuly u Holešova [1920], iné výtlačky Divadelní nakladatelství Fr. Švejda v Praze-VIII.

48 PROCHÁZKOVÁ, ref. 16, s. 224.

49 *Ľudová politika*, 29. 5. 1927, roč. 3, s. 5.

50 V rokoch 1920 – 1925 bol zástupcom obvodného lekára v obci Cece, župa Fejér. *Magyarország orvosainak* évkönyve és *czímtára*, 1920 – 1925, roč. 30 – 35; *Az Országos Orvosszövetség*, Budapest. Podľa *Budapesti czím* és *lakásgyzék*, zv. 2, 1928, roč. 29, s. 173 - MUDr. Fabrický býval v Budapešti VIII, Erdélyi u. 7.

51 Ref. 43.

52 SNA BA, Zemská úradovňa pre poisťovanie robotníkov na Slovensku v Bratislave.

53 MEDVECKÝ, ref. 37, s. 72-75, fotopríloha medzi s. 160 a 161; MEDVECKÝ, ref. 21, s. 4.

54 Archív Slovenského rozhlasu Bratislava.

Summary

The paper, by means of dramatic events of the end of the 19th century and the first two decades of the 20th century, describes the fortunes of a native of Moravia, a craftsman, a merchant and a prominent representative of a small Slovak intelligentsia in Vysoká nad Kysucou – František Polanský and his son Karol. František moved from native Moravia to the then Hungarian frontier village of Vysoká. At first, he lived in an area of the present-day village of Makov, later in Vysoká. He integrated immediately amongst local eminent personalities. He worked as a merchant and a member of a municipal council. He also engaged in a volunteer fire brigade. Together with his friend and writer Karol Kálal, they transported books and calendars in Czech to Vysoká. His son Karol Polanský picked up on the father's business and pro-Slovak activities. During the revolution in November 1918, he held the post of the chairman of the Vysoká's National Committee. His political involvement became fatal to him. The Hungarian army, which arrived to Vysoká on an armored train, refused to recognize the newly formed Czechoslovak Republic and Karol Polanský was convicted and executed by shooting at a site on November 23, 1918. He is buried in the cemetery in Vysoká nad Kysucou. The tragedy caused an immediate response mainly in the Czech press, where this hideous deed was widely criticized. None of the murderers was judged during these moved revolutionary times. It can be declared that Karol Polanský put on the altar of the newly forming Czechoslovak Republic the highest sacrifice – his own life.